

PAPER DETAILS

TITLE: İSLÂMÎ TÜRK EDEBİYATINDA ESMÂ-I HÜSNÂ

AUTHORS: Ali ÖZTÜRK

PAGES: 27-41

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/826005>

İSLÂMÎ TÜRK EDEBİYATINDA ESMÂ-İ HÜSNÂ*

Ali ÖZTÜRK**

Öz

İslâmî Türk edebiyatının en başta gelen türleri konusu Allah (cc) ile ilgili olanlardır. Cenab-ı Hakk'a dair bir eser kaleme almak şairler için şeref vesilesi kabul edilmiştir. Bu yüzden klasik edebiyatımızda, hemen hemen bütün şairler Allah (cc) ile ilgili tevhid münâcât ve esmâ-i hüsnâyı konu alan çok sayıda eser meydana getirmişlerdir. Esmâ-i hüsnâyı konu edinen şiirler, bazen Tevhidler, bazen de münâcâtlar içinde ait oldukları türün bir bölümü olarak yazılmakla birlikte müstakil olarak esmâ-i hüsnâ başlıklı şiirler hatta manzum/mensur müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Bu yüzden esmâ-i hüsnâ konulu eserleri dinî edebiyatımız içerisinde ayrı bir tür olarak ele alınması kabul görmüştür. Manzum ya da mensur esmâ-i hüsnâ konulu eserleri: Esmâ-i hüsnâyı tâdât eden (sayan) eserler, esmâ-i hüsnâ şerhleri, esmâ-i hüsnâ muammaları, esmâ-i hüsnânın havassı ile ilgili eserler olarak tasnif etmek mümkündür. Gerek manzum gerekse mensur olarak günümüzde de esmâ-i hüsnâ ile ilgili eserler yazılmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Allah, Tevhid, münâcât, esmâ-i hüsnâ, din, edebiyat.

THE BEAUTİFUL NAMES OF ALLAH (Al-Asma' Al-Husna) IN TURKISH ISLAMIC LITERATURE

Abstract

The main topic of Islamic Turkish literature is certainly related to Allah (cc). It is considered to be an honor of the poets to write about Allah. Consequently, almost all poets in our classical literature have created various works about Allah (cc) and tevhid münâcât and esmâ-i hüsnâ (one of the Beautiful Names of Allah). While some poems about Esmâ-i hüsnâ are included in Tevhids and sometimes in Münacaat, there are some independent poetical/prosaic works about Esmâ-i hüsnâ. Hence, it is accepted that the works about esmâ-i hüsnâ should be considered as a distinctive genre in our religious literature. It is possible to classify the poetical or prosaic works about esmâ-i hüsnâ as follows; counting the works about esmâ-i hüsnâ, comments about esmâ-i hüsnâ, enigmas about esmâ-i hüsnâ, emotions about esmâ-i hüsnâ. Whether poetical or prosaic, certainly new works about esmâ-i hüsnâ are written today as well.

Keywords: God, monotheism, Silent supplication to Allah, The Beautiful Names of Allah (Al-Asma' Al-Husna), religion, literature.

Makalenin Geliş Tarihi: 09.11.2018; Makalenin Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2018

* Bu makale, II. İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumunda (İstanbul, 5-6 Ekim 2012) sunulan bildirinin gözden geçirilip geliştirilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
ORCID: 0000-0002-5528-590X, e-mail: a.ozturk@istanbul.edu.tr

Giriş

“Esmâ-i hüsnâ”¹ en güzel isimler manasına gelen Farsça bir terkip olup İslâmî bir ıstılah olarak bu terkiple sadece Cenâb-ı Allah’ın isimleri kastedilmiştir. Bizzat yüce Allah tarafından en güzel isimlerin kendisine ait olduğu bildirilmiş; müminlerin bu isimlerle dua etmeleri istenmiştir. Esmâ-i hüsnâ tabiri Kur’ân-ı Kerîm’de şu dört âyette yer almaktadır:

“En güzel isimler Allah’ındır. O’na o güzel isimleriyle dua edin ve O’nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın; onlar yaptıklarının cezasını çeceklerdir.” (A’râf, 7/180)

“De ki: İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın en güzel isimler O’nundur...” (İsrâ, 17/110)

“Allah ki, O’ndan başka tanrı yoktur. En güzel isimler O’nundur.” (Tâ Hâ, 20/8)

“O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah’tır. En güzel isimler O’nundur. Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O’nu tesbîh ederler. O, aziz (mutlak güç sahibi), hakîm (hüküm ve hikmet sahibi)dir.” (Haşr, 59/24)

Cenâb-ı Allah’ın isimleri Kur’ân-ı Kerîm’de birçok âyette yer almakla birlikte –ki sadece Haşr suresinin son üç âyetinde on altı ism-i şerîf bulunmaktadır- Esmâ-i hüsnâ’nın sayısı ile ilgili bilgileri hadislerden öğrenmekteyiz. Ebû Hüreyre’den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber “Şüphesiz Allah’ın doksan dokuz ismi vardır ki kim onları sayarsa/ezberlerse cennete girer.”² buyurmuşlardır. Ebû Hüreyre rivayeti, küçük farklılıklarla birlikte Buhârî³ ve Müslim⁴ de dâhil birçok hadis kaynağında yer almaktadır. Ancak sadece Tirmizî⁵ ve İbn Mâce⁶ rivayetinde hadisin sonunda doksan dokuz esmâ-i hüsnâ listesi verilmiştir. Her iki kaynaktaki esmâ-i hüsnâ tertibi ve ihtiva ettiği isimler farklılık göstermektedir. Müstakil olarak telif olunan eserler ile kimi evrad ve ezkâr kitaplarında yer alan esmâ-i hüsnâların tertibinde farklılıklar bulunsun da genellikle Tirmizî hadisine uygun olarak doksan dokuz ism-i şerîf esas alınmıştır. Bununla birlikte başka bazı rivayetlere dayanarak Cenâb-ı Allah’ın isim ve sıfatlarını bu sayıyla sınırlandırmanın mümkün ol-

1 Arapça “el-esmâü’l-hüsnâ” sıfat tamlaması Farsça terkibe dönüşerek esmâ-i hüsnâ şeklinde Türkçeleşmiştir. “Esmâü’l-hüsnâ” şeklindeki yaygın kullanımı doğru değildir.

2 Tirmizî, “Da’avât”, 82.

3 Buhârî, “Da’avât”, 69.

4 Müslim, “Zikir”, 5-6

5 Tirmizî, “Da’avât”, 82.

6 İbn Mâce, “Du’â”, 10.

madığı kabul edilmiştir.⁷ Tirmizî hadisinde geçen “...men ahsâhâ...”⁸ İfadesinden dolayı Cenâb-ı Hakk’ın doksan dokuz ismine “ihsâ isimleri” de denilmiştir. Esmâ-i hüsnâ rivayetlerinde yer alan ve saymak, ezberlemek, manalarını şuurla anlamak manaları verilen⁹ “ihsâ” fiili, daha geniş anlamıyla İslam’ın ulûhiyet inancını nasslara başvurmak suretiyle tespit edip anlamak, benimsemek ve bu inanca uygun bir ruhî etkinlik kaydetmektir.¹⁰

İslâm dünyasında daha çok şöhret bulmuş olan Tirmizî rivayetine göre Allah’ın doksan dokuz ism-i şerîfi şu tertiple nakledilmiştir:

Allâh(c.c.), er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü’mîn, el-Müheymîn, el-‘Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bârî, el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-‘Alîm, el-Kâbîz, el-Bâsıt, el-Hâfîd, er-Râfî, el-Mu’izz, el-Müzill, es-Semî, el-Basîr, el-Hakem, el-‘Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-‘Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-‘Aliyy, el-Ke-bîr, el-Hafîz, el-Mukîr, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâ-sî, el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hak, el-Vekîl, el-Kavîyy, el-Metîn, el-Veliyy, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdi’, el-Mu’îd, el-Muhyî, el-Mümîr, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Müte‘âlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Muntekım, el-‘Afüvv, er-Raûf, Mâlikü’l-mülk, Zü’l-Celâli ve’l-ikrâm, el-Muksit, el-Câmi’, el-Ganiyy, el-Muğnî, el-Mâni’, ed-Dârr, en-Nâfî, en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî, el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr.

Bir edebî terim olarak ise esmâ-i hüsnâ, Cenâb-ı Allah’ın doksan dokuz güzel ismini konu edinen, onların manalarını açıklayan, ezberleyip okumanın faziletlerinden bahseden manzum veya mensur eserleri ifade eder. Esmâ-i hüsnâlar muhtelif eserlerin içerisinde yer alabildikleri gibi sadece bu konuya tahsis edilmiş manzum-mensur hayli eser bulunmaktadır. Bu yüzden Cenâb-ı Hakk’ın isimleri ile ilgili yazılan eserlerin bir edebî tür çerçevesinde ele alınması gerekli hâle gelmiştir. Esmâ-i hüsnânın tamamını veya bir kısmını ihtiva eden manzumeler, esmâ-i hüsnâyı manzum veya mensur olarak şerheden eserler ve esmâ-i hüsnâ muammaları bu türün muhtelif tezahürleridir. Bu makale, dinî ıstılahtaki muhtevasına uygun olarak, esmâ-i hüsnâ’nın etrafında gelişen edebî müktesebatı ana hatlarıyla tanıtmayı amaçlamaktadır.

Edebiyatımızda Cenâb-ı Hakk’ın varlığı ve birliğini anlatmak maksadıyla yazılan eserlere “tevhîd”, O’na yalvarmayı af dilemeyi konu edinen eserlere

7 Bk. Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV yayınları, 1995) 11: 407-409.

8 Bu ifade bazı rivayetlerde “men hafızahâ” şeklinde nakledilmiştir.

9 Ali Osman Tatlısu, *Esmâü’l-hüsnâ* (İstanbul: Başak [Yayınları], ty.), 14.

10 Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, 406.

de “münâcât” ismi verilmektedir. Her ikisi de dinî edebiyatımızın en başında-ki türler olarak kabul edilir. Esmâ-i hüsnâlar, Allah’ın varlığı, birliği, yüceliği, kudreti gibi hususlar yönüyle tevhidlere, bizzat Cenâb-ı Hakk’ın buyruğu gereği en güzel isimleriyle O’na yalvarmak yakarmak yönüyle de münâcâtlara yaklaşır. Bazı eserlerde tevhîd ve münâcâtlar esmâ-i hüsnâ ile iç içe geçmiş durumdadır. Bu münasebetle olsa gerek merhum Amil Çelebioğlu (ö. 1990), “Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler” başlıklı makalesinde¹¹ değişik bir tasnif yaparak Cenâb-ı Hak’la ilgili manzum eserler başlığı altında sadece “esmâ-i hüsnâ”ya yer vermiş, tevhid ve münâcâtı esmâ-i hüsnâ içerisinde değerlendirmiştir. Ona göre tevhidler, Cenâb-ı Hakk’ı tazim ve temcîd eden şiirler olmakla beraber kısmen veya bütünüyle esmâ-i hüsnâyı da konu alırlar. Allah’a yalvarma, günahların afvı mahiyetindeki münâcât ve benzeri şiirler de bu gruptadır. Cenâb-ı Hakk’ı konu edinen diğer edebî türler ile sıkı ilişkisi olmakla birlikte yazılan müstakil eserlerin fazlalığı ve çeşitliliği esma-i hüsnâları ayrı bir tür olarak değerlendirme zarureti ortaya koymaktadır.

Esmâ-i Hüsnâ’yı Tâdât Eden (sayan) Manzumeler

Klasik edebiyatımızda esmâ-i hüsnânın değişik şekillerde şiirlere nüfuz ettiği görülür. Başta tevhid ve münâcâtlar olmak üzere dinî edebiyatımızın pek çok türünde esmâ-i hüsnâ’dan bir kısmını içeren ve onları dua vesilesi olarak zikreden şiirlere rastlamak mümkündür. Bunların yanında bir de müstakil olarak esmâ-i hüsnâyı ayrılmış manzumeler bulunmaktadır. Kaside ya da mesnevî nazım biçimlerinde yazılmış olan bu şiirlerde Allah’ın güzel isimleri şiir formuna sokularak sayılmaktadır. Bu tarz esmâ-i hüsnâlar müstakil bir eser olmaktan ziyade kasîde, gazel, mesnevî nazım biçimlerinde divanlarda veya mesnevîlerin içerisinde yer almaktadır. Meselâ Süleyman Çelebi (ö. 826/1422) *Vesîletü’n-necât*’da 120 kadar esmâ-i hüsnâyı saymıştır. Ahmedî (ö. 816/1413), Şeyhî (ö. 835/1431), Fuzûlî (ö. 964/1556), Sadrî (ö. 993/1585), Nâbî (ö. 1124/1712) gazellerinde esmâ-i hüsnâyı konu edinen divan şairlerindendir.¹² Şu beyitler 16. yüzyıl şairi Sadrî’nindir:

*Ferîştehler kamu tesbih ederler
Ki yâ Kuddûs u yâ Subhân Hudâyâ*

- 11 Amil Çelebioğlu, “Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Şükrü Elçin Armağanı (1983): 153-166 (Bu makale, Amil Çelebioğlu’nun makalelerinin bir araya getirildiği *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* [348-365] isimli eserde yeniden yayımlanmıştır.)
- 12 H. İbrahim Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü’l-Hüsnâlar* (Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1985), 116-120. Ayrıca esmâ-i hüsnâlar ve esmâ-i hüsnâ dışındaki isim ve sıfatların Türk edebiyatındaki kullanımıyla ilgili detaylı bir çalışma için bkz.: Haluk Gökalp, *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016), s. 428-576.

*İşidürsin ayağınınun âvâzın
Semî u Nâzır u Deyyân Hudâyâ*

*Denizde balığa rızkın virürsin
Hakîm ü Râzık u Rahmân Hudâyâ*

*Görürsin aybını örtersin ey şâh
Zihî Sultân-ı sultânân Hudâyâ*

*Salâhun her birinün sen bilürsin
‘Alîm ü Kâdir ü Gufrân Hudâyâ*

*Seherde Sadr-ı dîn zikrün idüp dir
Ki yâ Hannân u yâ Mennân Hudâyâ*

Dede Ömer Rüşenî (ö. 892/1487) “Der Kasemiyyât ü Münâcât” ismini taşıyan münâcâtına esmâ-i hüsnâyı sayarak başlamıştır. Yetmiş beş beyitlik münâcâtın ilk yirmi yedi beyti Cenâb-ı Hakk’ın isim ve sıfatlarına ayrılmıştır.¹³ Çelebi Halife olarak anılan ünlü Halvetî şeyhi Cemâl-i Halvetî (ö. 903-4/1497-8)’nin de *Cevâhirü’l-Kulûb* isimli eserinde¹⁴ ebced harfleri sırasına göre her bir harfle başlayan ism-i şerifleri ihtiva eden bir manzumesi bulunmaktadır.

“Ebced” kalıbındaki elif/be/cim/dal harflerine tekabül eden ilk dört beyti şöyledir:

*Elf-i ebced ism-i “Evvel”den beyân
Eyledi hem ism-i “Âhir”den ‘ayân*

*Bâ-i ebced ism-i “Bâkî”den haber
Virdi işitgil sen anı ey püser*

*Cîm işâretdür “Cemîl” ismine anun
Hem “Celîl” ismine ey yâr ol Hak’un*

*Dâl “Dâ’im” olduğu virür sana
Anla uyhudan uyan kalma tana*

...

Hüseyinî mahlasıyla şiirler yazmış olan Hüseyin bin Ahmed Sirozî (ö. 1000/1591?)’nin *Cam’iu’l-Envar* isimli manzum İhlâs Sûresi tefsirindeki “Faslun fî-Beyânî Esmâ-i İlâhî ‘alâ-Bahr-i Tavîl” başlıklı 78 beyitlik kasidede 220 adet esmâ-i hüsnâ sayılmıştır. Matlaı şöyledir:

13 Semra Aydemir, *Dede Ömer Rüşenî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 1990), 74.

14 Cemâl Halvetî, *Cevâhirü’l-Kulûb*, 8/b-9/a.

*Pes evvel ismi Allâh'dur u Hû'dur anlagıl ey cân
Ebeddür Veddün ü Habbün Ehaddür Vâhid ü Hannân¹⁵*

Şemseddin-i Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* isimli mesnevisine ilk on beş beyitte esmâ-i hüsnâyı sayarak başlamıştır.¹⁶ Nizamoğlu olarak bilinen Seyyid Seyfullâh (ö.1010/1601)'ın *Câmiu'l-meârîf*'teki "Hâzâ Münacâtü'l-kübrâ bi-Esmâ'l-hüsnâ"¹⁷ başlıklı mesnevisi esmâ-i hüsnâyı muhtevî münâcâttır. Seyyid Seyfullah'ın ayrıca *Dîvân*'da "Gazel-i Esmâ-i Hüsnâ"¹⁸ başlıklı on iki beyitlik bir gazeli bulunmaktadır. Matlaı şöyledir:

*Bekâdur Bâkîdür zâtuñ senün ey bî-zevâl Allah
Fenâdur cümle 'âlem Hayy u Kayyûm lâ yezâl Allâh*

Müellifi tespit edilemeyen bir mesnevî tarzı şiirde de ilk beyit hariç 16 beyitte 101 esmâ sayılmıştır. Örnek olarak ilk birkaç beytini sunmak istiyoruz:

*Nazm-ı Esmâ-i evvel Vâcibü'z-Zât
Vird idin kim bulasın dâreynde necât*

*Allâhu Nûrun Hâlikun Kebîr
Mukaddimün Mü'ahhirün Basîr*

*Hâdin ü Vâlin Evvelün ü Âhir
Berrun Hâfizun Bâtınun ü Zâhir¹⁹*

(...)

18. yüzyıl şairlerinden Haşmet'in (ö. 1182/1768), arkadaşı İmam-zâde tarafından tertip edilen divanı, Şeyh Dimyatî ve Abdülganî Nablûsî gibi bü-yüklere özenerek münâcât niyetiyle yazdığı "Ta'rîfâtü'l-esmâ'l-hüsnâ" başlığını taşıyan 99 beyitlik bir Arapça esmâ-i hüsnâ ile başlamaktadır. Şair, her beyitte bir mübarek ismin tarif ve tefsirine girişmiş; anlam yakınlığı olan bazı isimleri de bir beyte sığdırmıştır.²⁰

Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri

Dini edebiyatımızda, yukarıda bahsedildiği şekliyle Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini mevzun bir biçimde sayan şiirler bulunmakla beraber bunlar müstakil eser hüviyetinde değildir. Buna karşılık İslâmî Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâ konulu eserler denilince akla ilk olarak esmâ-i hüsnâ şerhleri gelmekte-

15 Hüseyin b. Ahmed, *Câmi'u'l-Envâr*, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 66, 106/a..

16 Şemseddin Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı Azam* (İstanbul: 1291), 2.

17 Seyyid Seyfullah, *Câmiu'l-meârîf* (İstanbul: 1288), 23.

18 Seyyid Seyfullah, *Divan* (İstanbul: 1288), 163.

19 Bu şiirin orijinal metni Ankara Milli Kütüphane nr:2545/1'de 1/b-2/a yaprakları arasında yer almaktadır. Latin harflere çevirisi için bk. H. İbrahim Şener, *Türk Edebiyatında Manzûm Esmâü'l-Hüsnâlar* (Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1985), 164.

20 Haşmet, *Dîvân*, (Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak) (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2018), 17.

dir. Bu konuda manzum ve mensur olarak çok sayıda müstakil eser kaleme alınmıştır. Türk dinî edebiyatı esmâ-i hüsnâ şerhleri bakımından azımsanmayacak bir birikime sahip olmakla birlikte, kabul etmek gerekir ki bu türlerde ilk eserler Arapça olarak kaleme alınmıştır. Beyhakî (ö. 458/1066)'nin *el-Esma' ve's-sıfat'ı*, Kuşeyrî (ö. 465/1072)'nin *et-Tahbir fi't-tezkir şerhu esmaillahi'l-hüsna'sı*, Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin *el-Maksadü'l-esna fi-şerhi esmaillahi'l-hüsna'sı*, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1209) *Levâmi'u'l-beyyinâti fi-şerhi esmâillâhi te'alâ ve's-sıfat'ı*, Sadredîn-i Konevî (ö. 672/1273)'nin *Şerhu esmâill-hüsna'sı*, Seyyid Şerif Cürcânî (816/1413)'nin *Şerhu esmâill-hüsna'sı* bu eserlerin başında gelmektedir.

Esmâ-i hüsnânın Türkçeye birebir tam tercüme edilmesinin neredeyse mümkün olmayışı, mana ve medlûlü ile ilgili bazı izahlar yapılmasını gerekli kılmıştır. Hem Arap edebiyatında zaten olan esmâ-i hüsnâyı şerh geleneği hem de Türkçeye çevirirken açıklama yapma mecburiyeti İslâmî Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâ ile ilgili şerhlerin yazılmasına zemin oluşturmuştur. Şu da bir gerçektir ki esmâ-i hüsnâyı şerh etme gayretinin temelinde yatan en önemli muharrik, Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Allah'a O'nun en güzel isimleriyle dua edilmesinin buyrulması ve mezkûr hadis-i şerifte esmâ-i hüsnâyı ezberleyip sayanların cennete gireceği müjdesidir.

Türk edebiyatındaki esmâ-i hüsnâ şerhlerinin çoğunluğunu manzum olanlar oluşturmaktadır. Manzum esmâ-i hüsnâ şerhleri, doksan dokuz esmâ-i hüsnânın her birinin birkaç beyitte şerh edildiği genellikle mesnevî nazım biçimiyle yazılan eserlerdir. Kütüphanelerimizde bulunan çok sayıdaki manzum esmâ-i hüsnâ şerhlerine ait el yazması ve matbu nüshalardan Osmanlı dönemi âlim ve mutasavvif şairlerinin bu sahada pek çok eser telif ettiklerini ve bunların halk tarafından rağbet gördüğünü söylemek mümkündür. Kronolojik sıraya göre tespit edilen belli başlı esmâ-i hüsnâ şerhlerinin künyeleri hakkında bilgi vermek istiyoruz:

Manzum Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri

1. Şeyhoğlu Mustafa (ö.804/1401) *Manzum Havass-ı Esmâ-i Hüsnâ*²¹
2. İbn İsmâ-yı Saruhani (967/1559-60) *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*²²

21 Eseri tanıtıcı bir makale için bk. Erdem Can Öztürk, "Şeyhoğlu'nun Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ'sı" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (Şubat 2015) 188-208; Şeyhoğlu'nun bu eseri Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 339/4 numarada (19b/23/a) "Manzûme-i Besmele" adıyla kayıtlıdır. Eserin başında besmele ile ilgili 19 beyitlik bir kaside yer aldığı için bu isimle kaydedilmiş olmalıdır. Bu nüsha üzerinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Ayşe Kuzuoğlu tarafından 2012 yılında bitirme tezi hazırlanmıştır.

22 *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ* ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme için bk. Ali Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsmâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (1998): 1-34; İbn İsmâ'nın eseri *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* adıyla Numan Külekçi tarafından yayımlanmıştır. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999).

3. Şirvanlı Hatiboğlu Habibullah (XIV. yüzyıl), Esmâ-i Hüsnâ Şerhi²³
4. Subhî Muhammed Ali Çelebi / Subhî-i Dervîş Bursavî (17 yy), *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*²⁴
5. Hâkim Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1184/1770), *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*²⁵
6. Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa (1234/1818-19) *Ravz-ı Verd*²⁶
7. İsmail Sâdık Kemal b. Muhammed Vecihî Paşa (1310/1892) *Manzûme-i Esmâ-i Hüsnâ*²⁷
8. İbrâhîm Cûdî et-Trabzonî (1345/1926), el-Kenzü'l-esnâ fi- Şerhi'l-es-mâî'l-hüsnâ²⁸
9. Bıçakçızâde İsmail Hakkı b. Osman (1352/1933), Esmâü'l-hüsnâ'nın Nazmen Tefsîri²⁹
10. Hamdî Efendi, *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât Manzum Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*³⁰

Yukarıda sıraladıklarımız eski harflerle yazılan veya basılan eserlerdir. Yeni harflerle yayımlanmış eserler de bulunmaktadır. Enver Tuncalp³¹, Veli Recâi Velibeyoğlu (Âşık Dindârî)³², Saadettin Kaplan³³, Mehmet Topkaya³⁴,

- 23 Müellifin *Sultan Hitâbı Hac Kitabı* adını taşıyan kitabı içerisinde yer alan ilk eseri Esmâ-i Hüsnâ Şerhi'dir. Müellif ve eseri hakkında bk. Adem Ceyhan, "Şirvanlı Habîbullâh'ın Esmâ-i Hüsnâ Şerhi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 17 (2016): 13-54.
- 24 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr:796/4 (94/a-105a) ve 837/2 (8/b-22/a); Nuruosmaniye Kütüphanesi nr: 4959/48
- 25 Eser üzerine Şahin Kızılabdullah tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Ankara Üniversitesi, 2004).
- 26 Şâkir Ahmed Paşa'nın bu eseri ilk olarak 1269 yılında Takvimhâne-i Âmire'de basılmıştır. Daha sonra "Esmâ-i Hüsnâ-i İlâhînin Nazmen Şerhi ve Havassı ve Esâmî-i Âliye-i Ehl-i Bedr ile Müteberrikât-ı Sâire-i Nâfia" alt başlığıyla 1328 (1911) yılında İstanbul'da neşredilmiştir.
- 27 Bu eser için bk. Halil İbrahim Şener, "Âsâr-ı Kemâl'de Yer Alan Manzûm Esmâü'l-hüsnâ", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV (Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan), 227-240; İsmail Sadık Kemal Paşa'nın "Tefsîr-i Kemâl" isimli manzum Kur'an tercümesinin sonunda da 10 yapraklık ayrıca bir manzum esmâ-i hüsnâ şerhi daha bulunmaktadır. Bk. Süleymaniye Ktp. Düğümlübaba Koleksiyonu Nr: 623
- 28 Eser Trabzon'da 1325/1907 yılında 2. Defa basılmıştır.
- 29 Eserin müellif hattı İzmir Milli Kütüphane 1335 numarada kayıtlıdır. Eserle ilgili değerlendirmeye için bk. Şener, *age.*, 145-147.
- 30 Oğuz Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât -Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme Metin)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014).
- 31 Enver Tuncalp, *Allah'ın Güzel İsimleri* (Ankara: İslami Neşriyat Evi, 1960).
- 32 Veli Recâi Velibeyoğlu, *Esmâü'l-Hüsnâ En Güzel İsimler* (Mucur: Define Matbaası, 1962).
- 33 Saadettin Kaplan, *99 Esmâ-i Hüsnâ'dan Esintiler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998).
- 34 Mehmet Topkaya'nın "Esmâü'l-Hüsnâ" başlıklı şiirleri kitap hâline getirilmemiştir. *Diyanet Gazetesi*'nin 1973-1980 yılları arasında (76/3, 81/10, 83/2, 84/4, 86/9, 87/9 88/7, 89/5, 223/13, 224/13, 225/13, 226/5, 228/14) yayımlanmıştır (bk. Zülfikar Güngör, "Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri", *Türk İslâm Edebiyatı El Kitabı*, [Editör: Ali Yılmaz] (Ankara: Grafik Yayınları, 2012), 162.).

Nuri Baş³⁵ ve Alim Yıldız³⁶’ın manzum esmâ-i hüsnâ şerhleri bunlardan bir kaçıdır. Hazırlanışı itibariyle diğerlerinden farklı olan bir eser ise Nurettin Durman’ın Esmâ-i hüsnâ’dan her birini, Atasoy Müftüoğlu’dan Arif Dülger’e doksan dokuz şair-yazara bir nevi şerh ettirdiği “Esmâül hüsnâ” isimli eseridir.³⁷ Esmâ-i hüsnâ konusu hâlihazırda günümüz şairlerine de ilhâm kaynağı olmaya devam etmektedir.³⁸

Mensur Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri

İslâmî Türk Edebiyatında, manzum olanlara nispetle daha az mensur esmâ-i hüsnâ şerhi yazılmıştır. Yazarı bilinmeyen 805/1402 yılında telif edilen *Cevâhirü’l-me’ânî* (ff *Şerhi Esmâ’illâhi’l-hüsnâ*), Abdullah es-Simâvî (ö.893/1487)’nin *Şerhu’l-esmâ-i’l-hüsnâ*’sı, Sinan Paşa (ö.891/1486)’nın *Tazarru-nâme*’si, Hatipoğlu Habibullah Şirvânî’nin *Esmâü’l-hüsnâ Şerhi* (telif tarihi: 918/1512) Şeyh Şaban-ı Velî (ö.976/1568)’nin *Vird-i Settâr Tercümesi*, Ebussuûd Efendi (ö. 896/1490)’nin *Duâ-nâme*’si, Niyazî-i Mısırî (ö. 1105-1694)’nin *Şerhu’l-esmâ-i’l-hüsnâ Risalesi* isimli eseri, Abdurrahman Sâmî (ö. 1934)’nin *Vesiletü’l-kübrâ Şerhi-i Esrâr-ı Esmâü’l-hüsnâ*’sı esmâ-i hüsnâ ile ilgili başlıca eserlerdir. Bu eserlerin bir kısmı müstakil esmâ-i hüsnâ olarak kaleme alınmıştır. Diğerleri ise farklı başlıklar altında olsalar da esmâ-i hüsnâyı ağırlıklı olarak konu alan eserlerdir. Ayrıca İbnü’l-Arabî (638/1240) *Keşfü’l-mâ’nâ an sırrı Esmâ’illâhi’l-hüsnâ*³⁹ isimli eserinin ve Sadreddin-i Konevî (ö. 673/1274)’nin *Şerhu Esmâ’i’l-hüsnâ*’sının⁴⁰ çevirilerini de mensur Türkçe esmâ-i hüsnâlar arasına katmak gerekir.

Mensur ve manzum karışık esmâ-i hüsnâ şerhleri de vardır. Abdülhalim Efendi’nin *Cevâhirü’l-esmâ* (İstanbul 1324/1906) isimli eseri böyle bir şerhtir. Arapça bir münâcâtla başlayan eser sırasıyla esmâ-i hüsnâdan her birini şerh ettikten sonra bir beyitle sonlandırmaktadır.

Son dönemlerde ülkemizde esmâ-i hüsnâ ile ilgili eserlerin çoğaldığı gözlenmektedir. Merhum Ali Osman Tatlısu’nun (1887-1950) 1949 yılında işleri

35 Nuri Baş, *Mânâ ve Mefûmlarıyla Esmâ-i Hüsnâ* (Konya: Damla Ofset, 2007).

36 Alim Yıldız, *Hû Manzum Esmâü’l-Hüsnâ* (Sivas: Be Yayınları, 2012).

37 Nurettin Durman, *Esmâül hüsnâ* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2018).

38 Günümüz şiirinde esmâ-i hüsnâyı olan ilgiyi öğrenmek bakımından www.antoloji.com (Aralık 2018) isimli popüler şiir sitesinde yaptığımız araştırmada çok sayıda şiir tespit ettik. Adı geçen sitede esmâ-i hüsnâ konulu şiiri bulunan şairlerden bazıları şunlardır: Abbas Paksoy, Abdullah Ramazan, Abdurrahman Yıldız, Ali Soyyiğit, Alper Kürük, Cengiz Numanoglu, Edoğan Saka, Fevzi Şahingöz, H. İbrahim Sakarya, Hasan Turgut, Hayati Bice, Hikmet Küçük, Hüseyin Buluş, İbrahim Yavuz, İlhami Erdoğan, Kenan Aydın, Mikdat Bal, Musa Tektaş, Numan Akkoyunlu, Pınar Önalın, Reyhan Tataroğlu, Timur İlkan, Uğur Benek, Ümit Çapacıoğlu, Yaşar Erşahan, Yaşar Yaramış, Yusuf Tuna, Zekayi Şahin, Zeki Çelik.

39 Çevirisi için bk. Ramazan Biçer, *Allah’ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi* (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010).

40 Çevirisi için bk. Ekrem Demirli, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002).

Başkanlığınca da incelenerek tavsiye edilen *Esmâü'l-hüsnâ Şerhi* isimli eseri, ilk basımından bugüne yaklaşık yetmiş yıl süre geçmesine rağmen hâlâ yayımlanmaya devam etmektedir. Şimdiye kadar yayımlanan eserler arasında akademik hüviyetiyle öne çıkan Metin Yurdağür'ün *Âyet Ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ*⁴¹ isimli eseri inceleme ve şerh ihtiva etmesi bakımından zikredilmeye değer. Ramazan Altıntaş'ın *Allah'ın Güzel İsimleri Esmâü'l-Hüsnâ*⁴², ile İsmail Karagöz'ün *Âyet ve Hadisler Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*⁴³ isimli hacimli kitapları da günümüz okuyucuların ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte eserlerdir.

Esmâ-i Hüsnâ Muammaları

Muamma kelimesi, gizli ve güç anlaşılır söz, şekil anlamına gelmektedir.⁴⁴ Bir edebî terim olarak ise medlûl bir isim olan söz, mısra veya beyittir. Başta Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri olmak üzere insan isimlerini de konu edinen manzum bilmecelelere muamma denilmektedir. Mu'ammalar önce-leri esmâ-i hüsnâ için düzenlenmelerine rağmen sonraları insan isimleri için de yazılmıştır. Bazı divanların "Muammeyât" kısımlarında esmâ-i hüsnâ için söylenmiş muammalar bulunmaktadır.⁴⁵ Muamma tarzındaki eserlerin ilk örnekleri Fars edebiyatında görülmektedir. Mevlânâ Abdurrahman Câmî (898/1492)'nin *Muammâ Risâlesi*'ndeki bir muammânın medlûl esmâ-i hüsnâyı aittir. Muammâlarıyla meşhur Mîr Hüseyin Nişabûrî'nin (ö. 904/1499)'nin esmâ-i hüsnâyı hâvi doksan dokuz beyitlik *Muammâ Risâlesi* Bursalı Lamiî Çelebi (ö. 938/1531) tarafından tercüme edilmiştir. Lamiî Çelebi'nin *Şerh-i Muammeyât-ı Lamiî Çelebi alâ Esmâü'l-hüsnâ* isimli bu eseri sadece bir çeviri olmayıp eserin müellifi Mîr Hüseyin ve muamma türü hakkında bilgi veren uzun bir giriş ve muammaların şerhli çözümünü içeren telif-tercüme mahiyetinde bir eserdir.⁴⁶ Mîr Hüseyin'in muammalarını Aliy-yü'l-Arabî, *Şerh-i Muammâ-i Esmâ-i Hüsnâ* adıyla mensur olarak şerh etmiştir. Bunlardan başka Nazmî'nin *Esmâ-i Hüsnâ Muammaları*, Nazîr İbrahim (ö. 1188/1774)'in *Muammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ* ve Bâyezîd b. Gaffar Konevî'nin *Muammeyât alâ Esmâü'l-hüsnâ'sı* tespit edilebilen eserlerdir.⁴⁷

41 Metin Yurdağür, *Âyet Ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996).

42 Ramazan Altıntaş, *Allah'ın Güzel İsimleri Esmâü'l-Hüsnâ* (Malatya: Nasihat Yayınları, 2016).

43 İsmail Karagöz, *Âyet ve Hadisler Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007).

44 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006).

45 Ali Fuat Bilkan, *Türk Edebiyatında Mu'ammâ* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 12.

46 Lamiî Çelebi'nin söz konusu eseri için bk. Münire Kevser Baş, *Lamiî Çelebi'nin Şerh-i Muammeyât Alâ Esmâ-i Hüsnâ'sı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999).

47 Agah Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1972): 50-51.

Esmâ-i Hüsnânın Havassı

Esmâ-i hüsnânın havassı, çoğunlukla esmâ-i hüsnâ şerhlerinin içinde yer almakla birlikte sadece bu konuya tahsis edilmiş eserler de meydana getirilmiştir. Havas sözlükte bir şeyin özellikleri, keyfiyeti anlamına gelmektedir. Esmâ-i hüsnânın havassı anlayışının temelinde Cenâb-ı Hakk'ın en güzel isimlerinin bir takım manevî tesirleri olduğu gerçeği bulunmaktadır. Mesela rızık darlığı çeken birinin "Rezzâk" ismi şerifini çok zikrederek rızık talebinde bulunması, sabır göstermede zafiyet gösteren bir kişinin "Sabûr" ismi şerifiyle dua etmesi, günah işleyen bir kimsenin "Afüvv" ya da "Gaffâr" ismi şerifleriyle af ve mağfiret dilemesi bu kabildendir.

Esmâ-i hüsnâ'nın havassında, sayı, mekân, vb. gibi şekil unsurlarının yerine getirilmesiyle duanın geri çevrilmeyeceği kabul edilmektedir. Bu tür eserlerde genellikle şu hususlar üzerinde durulmuştur. Öncelikle esmâ zikrine sebep olan konunun ne olduğu açıklanmıştır. Bunlar hastalık, fakirlik, geçimsizlik, ilim talebi, dünyalık elde etme, çocuk sahibi olma arzusu, tabii afetler, düşmandan korunma isteği vb. hususlardır. Sıkıntılarından kurtulmak veya bir lutfâ erişmek isteyen kimsenin derdine çare olacak ism-i şerîfi kaç defa zikretmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Zikrin adedi konusunda da çoğunlukla ebced hesabından yararlanılmıştır.

Bazı esmânın havassında nerede, ne zaman ve nasıl zikredeceği hususuna yer verilmiştir. Özellikle İbn İsa Saruhanî'nin şerhinde bütün vakitler, müellifin ilm-i nücûmdaki (Astroloji) geniş müktesebatına dayalı olarak ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Mesela:

Farz namazlardan sonra yüz defa "er-Rahmân" ism-i şerifini okuyan kimsenin kalbinin yumuşayacağı ve merhametli olacağı,

Bir hastalığa yakalanan kimsenin "es-Selâm" ism-i şerifini on bir kez okursa sıhhat bulacağı,

Kırk sabah "el-Aziz" ism-i şerifini okuyan başkasına muhtaç olmaktan kurtulacağı,

Oğlan çocuk isteyen birinin yedi gün boyunca oruç tutup, iftar vaktinde "el-Musavvir" ism-i şerifini su üzerine okuyup o suyu içmesi hâlinde arzusu-na nail olacağı,

Günahlarından bağışlanmayı dileyen bir kişinin "el-Gaffâr" ism-i şerifini Cuma vakti yüz kez okursa affolunacağı,

İşrak nazmını müteakip secdeye vararak "el-Vehhâb" ism-i şerifini yedi kez söyleyen kimsenin Allah'tan ne murad ederse ona erişeceği ve kimseye muhtaç olmayacağı,

Sabah namazını müteakip, evin içerisinde dolanarak evin her köşesinde “er-Rezzâk” ism-i şerifini okuyan kimsenin bol nimete kavuşacağı,

“el-Hâfid” ism-i şerifinin yetmiş bin kez okuyan kimsenin düşmanından kurtulacağı,

“er-Râfi” ism-i şerifini gece yarısından ertesi gün öğleye kadar zikreden kimsenin şan ve şöhrete kavuşacağı,

“el-Latif” ism-i şerifini yüz kez zikreden bir kimsenin geçim sıkıntısından kurtulacağı,

“el-Hafız” ism-i şerifini günde on kez okuyan kimsenin insanların ve cinlerin şerrinden, yangın ve sel afetinden korunacağı,

Çocuğu gece gündüz ağlayan bir kişinin “el-Mukît” ism-i şerifini zikrederek çocuğun ağlamasının kesileceği,

İki dünyada izzet isteyen bir kimsenin Salı ve Cuma günleri “el-Muiz” ism-i şerifini zikrederse izzete ereceği,

Zalimin zulmünden kurtulmak isteyen bir kimsenin yetmiş beş kere “el-Müzill” ism-i şerifini zikredip başını secdeye koyup zalimin ismini anarak dua ederse Allah’ın o zalimi zelil edeceği gibi hususlar esmâ-i hüsnânın havassı olarak anlatılmıştır. Örneklerde de görüldüğü gibi günahlardan kurtulma, affedilme vb. manevi taleplerin yanı sıra insanın dünyevî ihtiyaçları, sıkıntıları, arzuları da esmâ-i hüsnânın havassına konu olmuştur.

Esmâ-i Hüsnâ Şerhlerinin Tertibi

Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinde ilk önce konu ile ilgili âyet ve hadisler zikredilerek bunların açıklaması yapılmaktadır. Esmâ-i hüsnânın sayısı konusunda izahat verilir. Çoğunlukla hadis-i şerifteki 99 sayısı esas alınmıştır. Kimi eserlerde bu sayının dışına çıkıldığı da görülmektedir. Hadis-i şerifte geçen doksan dokuz ifadesinin hasr içi değil çokluk kesret için olduğu vurgulanmıştır.

Şerhlerde hadiste geçen “ahsâ” fiilinin anlamı tefsir edilmiştir. Çünkü cennete girmeye sebep olacak fiil budur. Söz konusu fiile, saymak, ezberlemek, manalarını şuurla ezberlemek anlamları verilmiştir.

Şerhlerde esmâ-i hüsnânın tevfikî mi kıyâsî mi olduğu konusu üzerinde durulmuş; nasslarla Allah tarafından bildirildiği yani tevkiî olduğu ifade edilmiştir.

Esmâ-i hüsnâ şerhlerinde esmâ okumanın adabından da bahsedilir. İbn İsa’ya göre esmâ-i hüsnâ adabı şöyledir:

Esmâ-i hüsnâ’yı okuyacak kişi önce abdest alıp iki rekât nafîle namaz kılmalıdır. Yedi kere “la ilahe illallah” zikrini söylemeli, e’ûzü besmele çekip yedi

kere salâvat getirmelidir. Yüz İhlâs, doksan dokuz Fatiha ve bir Âyete'l-kürsi okuduktan sonra her bir ismin başına “yâ” nida edatı getirerek okumalıdır.

Esmâ-i Hüsnâ şerhi öncelikle lafzatullah ile başlar. Şerhlerde pek tabii olarak lafzatullah'a daha çok yer ayrılmıştır. Zira “Allah” lafzı sadece Cenâb-ı Hakk’a mahsus bir alem isimdir. Allah lafzı, bütün kemal sıfatları kendisinde topladığı için Esmâ-i hüsnâ'nın en yücesi “ism-i a'zâm” olarak kabul edilmiştir. Esmâ-i hüsnâdan her biri hakikî manada sadece Allah için kullanılabilirken bazıları mecazî manada diğer varlıklara sıfat olabilirler. Allah lafzı sadece O'na hastır; başka hiçbir varlık için kullanılamaz.

Şerhlerde lafzatullah'dan sonra çoğunlukla Tirmizî hadisindeki sıraya uygun olarak diğer ism-i şeriflerin şerhleri yapılmıştır.

Sonuç

İslâmî Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâ konulu eserler, tıpkı tevhîd ve münâcâtlar gibi baş tâcı edilmiştir. Esmâ-i hüsnâyı tâdât eden eserler, müstakil olmaktan ziyade divan veya mesnevilerin münderecatında bulunduğu görülmektedir. Esmâ-i hüsnâ ile ilgili eserlerin çoğunluğunu şerhler oluşturmaktadır. Manzum mensur bütün esmâ-i hüsnâ şerhlerini, Cenâb-ı Allah'ı idrak etme çabasının bir tezahürü olarak görmek mümkündür. Bu şerhlerin çoğunda esmâ-i hüsnânın havassına da yer verilmiştir. Havassa dair eserler, türlü sıkıntı ve ıstıraplara mübtelâ olan insanların Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin manevî tesirleriyle dertlerinden kurtulmalarını sağlamak, bir çıkış yolu göstermek amacıyla yazılmıştır.

Esmâ-i hüsnâ, yüce Rabbimize duâ için bir vasıta olduğu kadar O'nu isim ve sıfatlarıyla idrak etmeye bir vesile olarak da anlaşılmıştır. Bu yüzden esmâ-i hüsnânın yer aldığı her bir edebî eser, âyet-i kerimede (A'râf, 7/180) geçen “f'ed'ûhu bihâ...” emrine imtisal ve hadis-i şerifteki “men ahsâhâ” şartlı suâline cevap olma arzusu taşıyan fiilî birer dua olarak tezahür ettiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- AKSOY, Hasan. *Türk İslam Edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.
- ALTINTAŞ, Ramazan. *Allah'ın Güzel İsimleri Esmâü'l-Hüsnâ*. Malatya: Nasihat Yayınları, 2016.
- AYDEMİR, Semra. *Dede Ömer Rüşenî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1990.
- BAŞ, Münire Kevser. *Lamiî Çelebi'nin Şerh-i Muammeyât Alâ Esmâ-i Hüsnâ'sı*. Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- BAŞ, Nuri. *Mânâ ve Mefûmlarıyla Esmâ-i Hüsnâ*. Konya: Damla Ofset, 2007.
- BİLKAN, Ali Fuat. *Türk Edebiyatında Mu'ammâ*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Buhârî. "Da'avât". 69.
- ÇELEBİOĞLU, Amil. "Türk Edebiyatında Manzûm Dinî Eserler". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Şükrü Elçin Armağanı* (1983): 153-166.
- DURMAN, Nurettin. *Esmâül hüsnâ*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2018.
- Cemâl Halvetî. *Cevâhirü'l-Kulûb*. 06 Mil Yz A 3264. Milli Kütüphane.
- CEYHAN, Adem. "Şirvanlı Habîbullâh'ın Esmâ-i Hüsnâ Şerhi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 17 (2016): 13-54.
- GÖKALP, Haluk. *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- HAŞMET. *Dîvân*. (Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2018.
- HÜSEYİN B. AHMED. *Câmî'u'l-Envâr*, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi. 66.
- İbn Mâce. "Du'â". 10.
- KAPLAN, Saadettin. *99 Esmâ-i Hüsnâ'dan Esintiler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- KARAGÖZ, İsmail. *Âyet ve Hadisler Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- KARATAY, Fehmi Ethem. *Topkapı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*. 2/342.
- KÜLEKÇİ, Numan. *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1972) 2. Baskı. Ankara: TTK Basımevi, 1989.
- ÖZTÜRK, Erdem Can. "Şeyhoğlu'nun Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ'sı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (Şubat 2015): 188-208.
- ŞÂKİR AHMED PAŞA. *Esmâ-i Hüsnâ-i İlâhînin Nazmen Şerhi ve Havassı ve Esâmî-i Âliye-i Ehl-i Bedr ile Müteberrikât-ı Sâire-i Nâfia*. İstanbul: 1328 (1911).
- SEYFULLAH, Seyyid. *Câmiu'l-meârif*. İstanbul: 1288.
- SEYFULLAH, Seyyid. *Divan*, İstanbul: 1288.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.
- ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ. *Menâkıb-ı İmâm-ı Azam*. İstanbul: 1291.
- ŞENER, Halil İbrahim. "Âsâr-ı Kemâl'de Yer Alan Manzûm Esmâü'l-hüsnâ". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV (Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan) 227-240.
- ŞENER, Halil İbrahim. *Türk Edebiyatında Manzûm Esmâü'l-Hüsnâlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1985.
- TATLISU, Ali Osman. *Esmâü'l-hüsnâ*. İstanbul: Harf Yayın İletişim, ty.
- TOPALOĞLU, Bekir. "Esmâ-i Hüsnâ". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 11: 404-418. İstanbul: TDV yayınları, 1995.

- TOPKAYA, Mehmet. "Esmâü'l-Hüsnâ" *Diyanet Gazetesi*. 76/3, 81/10, 83/2, 84/4, 86/9, 87/9 88/7, 89/5, 223/13, 224/13, 225/13, 226/5, 228/14 Ankara: 1973-1980.
- TUNCALP, Enver. *Allah'ın Güzel İsimleri*. Ankara: İslami Neşriyat Evi, 1960.
- VELİBEYOĞLU, Veli Recâi. *Esmâü'l-Hüsnâ En Güzel İsimler*. Mucur: Define Matbaası, 1962.
- YILDIZ, Alim. *Hû Manzûm Esmâü'l-Hüsnâ*. Sivas: Be Yayınları, 2012.
- YILMAZ, Ali vd. *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- YILMAZ, Ali. "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn Âsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1998)
- YILMAZ, Oğuz. *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât -Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme Metin)*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- YURDAGÜR, Metin. *Âyet Ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- www.antoloji.com (erişim tarihi: 2018)